

FILOZOFIA V ISLAMSKOM SVETE

Rozhovor s prof. Petrom Adamsonom

Peter Adamson je od roku 2012 profesorom pre neskorú antickú a arabskú filozofiu na Ludwig-Maximilien Universität v Mníchove a spolu s profesormi Christofom Rappom a Oliverom Primavesim riaditeľom Munich School of Ancient Philosophy. Vo svojich monografiách sa zaoberá arabskou verziou Plotina, tzv. Aristotelovou teológiou a al-Kindim. Je spolueditorom The Cambridge Companion to Arabic Philosophy, troch ďalších zväzkov o filozofii v islamskom svete pre Warburg Institute, niekoľkých zväzkov pre Institute of Classical Studies vrátane Philosophical Themes in Galen a Interpreting Avicenna: Critical Essays pre Cambridge University Press. Prednášky prof. Adamsona si možno vypočuť na www.historyofphilosophy.net.

Mária Mičaninová, Juraj Brenišin: Mohli by sme začať „in medias res“. Prečo ste sa rozhodli pre výskum stredovekej filozofie vo všeobecnosti a islamskej filozofie zvlášť?

Peter Adamson: Hlavne preto, že som sa chcel zaoberať dejinami filozofie a cítil som, že v týchto oblastiach by mohol byť väčší priestor na originálny výskum. Mám rád aj Platóna a Aristotela, ale už pred ukončením vysokoškolského štúdia som sa obával, že by bolo pre mňa veľmi ťažké presadiť sa práve výskumom týchto postáv. Na rozdiel od nich stredovekí, a obzvlášť islamskí myslitelia doteraz neboli dostatočne preskúmaní.

M. M., J. B.: Filozofiu v stredovekom islamskom svete tvorí celá plejáda mysliteľov. Ktorý z nich vás zaujal a prečo?

Peter Adamson: Väčšinu svojej pozornosti som skôr venoval al-Kindimu a jeho kruhu jednoducho preto, že je to prvý prenos gréckej filozofie do arabčiny – a zaujímam sa aj o neskorú antickú a arabskú filozofiu. Neskôr som však pracoval na rôznych iných postavách, aby som vyskúšal, ako to všetko do seba zapadá.

M. M., J. B.: Jedným z kľúčových diel v prenose gréckych ideí do arabčiny je tzv. Aristotelova teológia. Aký je podľa vás vzťah medzi Aristotelovou teológiou a filozofiou al-Kindiho?

Peter Adamson: Al-Kindi vo svojich vlastných dielach čerpal z Aristotelovej teológie. Svedčí o tom jeho dôraz na Boha ako Právě Jedno a jeho rozlišovanie medzi Bohom na jednej strane a dušou a intelektom na strane druhej. Aristotelova teológia je (podľa mojej mienky) ovplyvnená al-Kindiho záujmom o božie atribúty, o ktorých sa vtedy diskutovalo v teologických kruhoch.

M. M., J. B.: *Je nejaké dielo islamského filozofa, ktoré považujete za najdôležitejšie filozofické dielo v islamskom svete?*

Peter Adamson: Nemyslím, že to môžeme zúžiť iba na jedno filozofické dielo. Ak by som si musel predsa len vybrať, povedal by som, že Avicenove *Pokyny a poznámky* (arab. *Isharat wa-l-Tanbihat*), keďže sa stali základom mnohých neskorších komentárov k jeho myšlienkam.

M. M., J. B.: *V čom spočíva podľa vašej mienky najväčší prínos Avicennovej filozofie vo vzťahu k islamskému i západnému svetu?*

Peter Adamson: Avicenna je najvýznamnejším mysliteľom v islamskom svete, ktorý neskorším autorom nahradil Aristotela ako hlavného predstaviteľa „filozofie“. Je ťažko stručne zhrnúť jeho vplyv, pretože je obrovský vo všetkých oblastiach, ale možno zvlášť silný je v logike a filozofickej teológii. Napríklad jeho koncepcia Boha ako nevyhnutne jestvujúceho sa stáva základnou koncepciou pre neskorších mysliteľov.

M. M., J. B.: *Je podľa vášho názoru filozofia v islamskom svete iba komentárom k filozofii Platóna, Aristotela a Plotína?*

Peter Adamson: Recepčia gréckej filozofie bola určite významným aspektom filozofie v islamskom svete, bola však aj niečím viac, než iba touto recepciou. Na jednej strane spôsob, akým boli prijaté grécke idey, bol ovplyvnený vlastnými záujmami filozofov, napríklad teologickými – a tu možno pripomenúť, že nehovoríme iba o islame, ale aj o kresťanstve a židovstve, pretože boli aj židovskí a kresťanskí filozofi, ktorí žili v islamskom svete a písali po arabsky a aj inými jazykmi. Na druhej strane jestvuje veľa filozoficky zaujímavého materiálu, ktorý možno nájsť mimo tradície, v arabčine nazývanej „falsafa“, ovplyvneného gréckymi ideami. Najdôležitejší bol kalám, ktorý sa často prekladá ako „teológia“. Možno ho do určitej miery porovnať s rozvojom v systematickej teológii v latinskej kresťanskej Európe. Ďalej môžeme nájsť filozofický materiál v dielach o princípoch islamského práva, ako aj v mystickej tradícii a pod. Takže som za veľmi široké chápanie filozofie v islamskom svete, ktoré ju neredukuje na projekt komentovania Aristotela a iných gréckych mysliteľov.

M. M., J. B.: *Kde sú potom hranice vášho chápania filozofie v islamskom svete?*

Peter Adamson: To je oprávnená otázka. Myslím, že sa snažím jednoducho podnieť ľudí k oveľa širšiemu mysleniu, než na aké sú navyknutí; nemám záujem stanoviť hranice, za ktoré by sme nesiahali našim chápaním. Naozaj jediná hranica, ktorá z môjho pohľadu jestvuje, je hľadanie látky, ktorú treba urobiť zaujímavou pre publikum naklonené filozofii. Niektoré literárne alebo náboženské texty v sebe neobsahujú nič, čo sa hodí na túto úlohu – z princípu by som však nevylúčil ani jeden textový žáner. Napríklad by

sme si pravdepodobne nikdy nemysleli, že ľúbostnú poéziu možno chápať ako druh filozofického diela. Avšak vedel by som si predstaviť ako zaujímavé štúdium snahu o odhalenie implicitných princípov básnickej estetiky; spojenie básnického diela s diskusiami o poézii u filozofických autorov, ako je al-Farabi, a pod. Teda čo sa mňa týka, z princípu nič nie je mimo hraníc.

M. M., J. B.: Mohli by ste opísať, čím sa líši vaša interpretácia filozofie v islamskom svete od jej iných vedeckých interpretácií?

Peter Adamson: Môj prístup je možno nezvyčajne široký; samozrejme, je rozdiel medzi tým, čo odporúčam, a tým, na čo mám čas a kompetenciu skutočne robiť v mojom vlastnom výskume. V ňom sa zvlášť zaoberám recepciou gréckych ideí v islamskom svete, a predovšetkým sa sústreďujem na raných mysliteľov ako sú al-Kindi, al-Razi a Avicenna. Práve však narastá môj záujem o recepciu Avicennu v 12. a v 13. storočí. V tomto zmysle sa veľa z mojich diel sústreďuje na tradične významné texty, ktoré by všetci zhodne nazvali „filozofickými“; snáď okrem textov niektorých autorov kalámu, akým je napríklad Fakhr al-Din al-Razi. Inou nezvyčajnou vecou je to, že mám záujem aj o židovských, aj o kresťanských autorov píšucich po arabsky; veľa vedcov sa sústreďuje iba na islamských mysliteľov alebo iba na židovských mysliteľov atď.

M. M., J. B.: Vaše doterajšie štúdie, monografie, resp. kapitoly v monografiách o Platónovi, Aristotelovi, Plotinovi (ako príklady uveďme Posterior Analytics II. 19: a Dialogue with Plato; Plotinus on Astrology; The Arabic Plotinus: a Philosophical Study of the ‘Theology of Aristotle’; Al-Kindi) podporujú predpoklad, že vaša interpretácia filozofie v islamskom svete sa zakladá predovšetkým na vašom vlastnom dôkladnom preskúmaní recepcie gréckych ideí v islamskom svete. Vedie vás k záverom, o ktorých sa niekedy recenzenti vyjadrujú ako o ťažko akceptovateľných špekuláciách. Mám na mysli vašu monografiu o al-Kindim, ktorá ponúka s ničím neporovnateľný prístup k al-Kindiho filozofickým a vedeckým názorom. Zároveň v nej špekulujete o obsahu tých častí al-Kindiho textu, ktoré sa nedochovali. Stalo sa už, že ste niektorý zo svojich záverov neskôr prehodnotili?

Peter Adamson: To je dobrá otázka! Zvyčajne sa moje názory na všetkých týchto mysliteľov vyvíjajú v priebehu mojej práce. Nemyslím, že naozaj vďaka môjmu sústredeniu na recepciu gréckych ideí; v prípade Kindiho a Avicennu nie sú nijaké pochybnosti o tom, že helenistické idey mali na nich masívny vplyv, a otázkou je, ako sa tento vplyv spája s inými okolnosťami. Keď som pracoval na Kindim, často som nadobúdala dojem, že keď som si rozvrhoval svoju interpretáciu, polemizoval som predovšetkým sám so sebou, keďže v tom čase nebolo veľa filozofických štúdií orientovaných na jeho myslenie. Inou veľkou zmenou v mojom prístupe bol posun mojej pozornosti iba od témy recepcie Grékov v arabskej filozofii k premýšľaniu o „postformatívnych“ mysliteľoch bezprostredne po Avicennovi.

M. M., J. B.: Zdá sa nám, že váš prístup a interpretácia odzrkadľujú stredoveké chápanie filozofie ako totálnej explanácie sveta, t. j. jej chápanie podľa Aristotela. Jeho dielo bolo súhrnom všetkých vied známych v jeho dobe s prvou filozofiou na ich vrchole. Skoro všetci židovskí a islamskí, do určitej miery aj kresťanskí, myslitelia v stredoveku sú preto filozofmi práve v tomto zmysle. Je vôbec reálna taká analýza diela, napr. Avicennu, ktorá by obsiahla túto špecifickosť filozofie v islamskom svete? Znamená to, že sa filozofická analýza v užšom slova zmysle stáva iba čiastkovou analýzou myslenia už spomínaného al-Kindiho či Avicennu?

Peter Adamson: Súhlasím s tým, že musíme byť opatrní, keď aplikujeme súčasné filozofické idey a pojmy na historické texty. Stále hrozí nebezpečenstvo anachronizmu, dokonca aj vtedy, keď používame odborné termíny alebo formálne metódy, napr. nástroje symbolickej logiky, na objasnenie toho, čo sa deje v súčasnosti. Myslím si však, že nástroje súčasnej filozofie tu môžu byť užitočné, ak je cieľom ukázať, čo sa nachádza v historickom prameni, nie však na to, aby ho vtlačili do štruktúry našich súčasných úvah. Všeobecnejšie povedané, som presvedčený, že dejiny filozofie sú istým druhom filozofie aj istým druhom histórie, pretože potrebujete zrekonštruovať a porozumieť historickému systému alebo ideám „zvnútra“ a v tomto systéme pracovať, aby ste ho plne pochopili a pochopili aj to, kde môžu byť potenciálne medzery alebo problémy.

M. M., J. B.: Čo pripravujete pre tých, ktorí sa zaujímajú o vašu interpretáciu dejín filozofie v islamskom svete?

Peter Adamson: Teraz sa zaujímam najmä o poklasickú filozofiu, obzvlášť o recepciu Avicennu v 12. a 13. storočí. Píšem aj knihu o Abu Bakr al-Razim, neortodoxnom mysliteľovi z prelomu 9. a 10. storočia.

Pán profesor, tešíme sa na vašu ďalšiu knihu a ďakujeme za rozhovor.

Zhovárali sa Mária Mičaninová a Juraj Brenišin.